

Maffia

Petra Reski

Maffia

OVER PEETVADERS,
PRIESTERS EN PIZZERIA'S

Vertaald uit het Duits door Marcel Misset

Lebowski, Amsterdam 2010

Eerste druk (gebonden), mei 2009

Derde druk, maart 2010

Oorspronkelijke titel: *Maffia, von Paten, Pizzerien und falschen Priestern*

Oorspronkelijk uitgegeven door: Droemer, 2008

© Petra Reski, 2008

© Vertaling uit het Duits: Marcel Misset, 2009

© Nederlandse uitgave: Lebowski, 2010

Omslagontwerp: Dog and Pony, Amsterdam

Typografie binnenwerk: Michiel Niesen, Amsterdam

Foto omslag: © Shobha Battaglia (Contrasto/Hollandse Hoogte)

Foto achterzijde: © Paul Schirnhofner

ISBN 978 90 488 0471 9

NUR 305

www.petrareski.com

www.lebowskipublishers.nl

www.crimedelacrime.nl

Lebowski is een imprint van Dutch Media Uitgevers bv

Mixed Sources

Productgroep uit goed beheerde bossen
en andere gecontroleerde bronnen
www.fsc.org Cert no. SCS-COC-001256
© 1996 Forest Stewardship Council

Voor Shobha

VOORWOORD

De vraag die Duitse lezers mij na het verschijnen van dit boek het vaakst hebben gesteld, was: ‘Bent u al bedreigd?’ Ik heb daar steeds een beetje aarzelend antwoord op gegeven. In de loop van mijn onderzoekingen ben ik drie keer daadwerkelijk bedreigd: een keer in Corleone, een keer in San Luca in Calabrië en laatst in Erfurt, tijdens een lezing. Die laatste bedreiging is de reden waarom ik nu mijn tegenzin heb overwonnen om over bedreigingen te praten. Wat mij in Erfurt is overkomen, betekent voor mij het begin van een nieuw tijdperk. In Corleone en San Luca in Italië werd ik bedreigd omdat ik mij op ‘hun’ territorium bevond. Daarom verbaasde het mij ook zo, toen een Italiaan tijdens de lezing in Erfurt, Duitsland, opstond en een klassiek maffiadreigement uitsprak: ‘Ik bewonder uw moed, ik bewonder werkelijk uw moed!’ – een dreigement dat werd overtroffen door een andere Italiaan, die mij voor ‘maffiosa’ uitmaakte. En toen een Duitser die zich ook onder het publiek bevond, mij aanviel en met veel omhaal van woorden verkondigde, dat geld witwassen in Duitsland onmogelijk was.

Ik had nooit gedacht dat zoiets in Duitsland zou kunnen gebeuren. Als ik in Italië over Duitsland sprak, roemde ik het altijd als het land waar op de grasperken niet één papertje rondslingert. Waar de treinen op tijd rijden. Anders dan in Italië, waar alles in het honderd loopt, de maffia hele landstrekken leeggezogen heeft en tot in de hoogste politieke kringen is doorgedrongen. ‘Ah, la Germania!’ zeiden de Italianen altijd als ik Duitsland prees. ‘*Tutto funziona!*’

Welnu. Ik ben erachter gekomen dat lang niet alles functioneert. Dat de treinen allang niet meer op tijd rijden. En dat mijn boek over de maffia in Duitsland sinds kort alleen nog met door de rechter afgedwongen zwartgemaakte passages verspreid mag worden. Doorhalingen die informatie bevatten waarover in de Italiaanse pers al uitvoerig is geschreven – zonder juridische gevolgen.

Maar omdat ik in Italië heb geleerd om in alles iets positiefs te ontdekken, voel ik mij door deze door het gerecht afgedwongen doorhalingen ook gesterkt. Want ze bewijzen duidelijk dat de maffia niet een exclusief Italiaans probleem is, maar een Europees probleem. En dat was precies mijn bedoeling: duidelijk maken dat de maffia zich niet in een of ander achtergebleven Zuid-Italiaans dorp verbergt, maar onder en met ons leeft. Al liggen er op onze grasperken nog steeds geen papiertjes.

MARCELLO FAVA

Het is altijd afschuwelijk om bij een moord aanwezig te zijn. Zeker als het om iemand gaat die je kent. Als je niet weet waarom juist die persoon sterft of gestorven is. Je weet het niet, en je zult het ook nooit te weten komen. Als je een gewone soldaat bent, zoals wij dat bij de cosa nostra noemen, vertellen ze je nooit waarom.

De man draagt zijn donkerblonde haar in een scheiding. Zijn ogen zijn blauw als water, hij heeft een kleine onderkin en vrouwelijke lippen. Hij gaat gehuld in een donkerblauwe blazer met dubbele rij gouden knopen en balanceert zijn aktetas onbeholpen op zijn knieën.

Hij kijkt van zijn horloge naar het bord met de vertrektijden van onze vlucht van Venetië naar Palermo. De vermelde twintig minuten vertraging zijn bijna om. Als de stewardess de toegangspoort opent, staat hij op en strijkt de stof van zijn broek bij de knieën glad. Hij maakt een bijzonder merkwaardige indruk, zoals Sicilianen die door omstandigheden naar het Noorden zijn afgedreven, wel vaker doen – alsof ze uit lang vervlogen tijden stammen. Zelfbewust draagt hij een overhemd met monogram. Sicilianen vieren elegantie met een heilige ernst, zoals de zakenman in krijtstreppak, die in de vertrekhal heen en weer schrijdt met een klein, gedooft sigaretje tussen zijn vingers, net als in *Prizzi's Honor*. Of de vrouw met de grote oorbellen en de kousen, waarvan de boorden zich onder haar rok aftekenen als ze haar benen over elkaar slaat.

Net als Sophia Loren in *Ieri, oggi, domani*. Of als het oudere echtpaar dat eruitziet als figuranten in een Dolce&Gabbana-campagne: de vrouw heeft een knotje en draagt een zwart mantelpak, de man een slecht zittend, geruit jasje – een echtpaar dat slechts op fluistertoon met elkaar praat en aan wie je kunt zien dat ze hun dorp maar één keer per jaar verlaten om hun zoon te bezoeken, die in de Veneto een baantje heeft gevonden. Een lot waar ze diep onder gebukt gaan, zo te zien. Naast deze zichtbare Sicilianen zijn er nog de onzichtbare, die er in Venetië helemaal niet als Sicilianen uitzien, alsof ze zo ver van Sicilië zijn verbleekt. Tijdens de terugreis veranderen ze weer. Iedere minuut dat ze dichterbij Sicilië komen, herwinnen ze iets van hun oorspronkelijke kleur.

De man met de donkerblauwe blazer is als eerste in de luchthavenbus gestapt. Hij heeft de kleine aktetas niet op de grond gezet, maar houdt hem onder zijn arm. Het heeft iets bangelijks, als van een kind dat voor de eerste keer op reis gaat.

Meestal wordt het slachtoffer door een vriend naar een huis gebracht, het liefst dat van zijn beste vriend, zodat hij zich veilig waant. Dan wordt hij gegrepen. Als hij nog iets te zeggen heeft, dan zegt hij het. Ik moet de eerste nog zien die niets te zeggen heeft met een koord om zijn hals. Maar of hij nu praat of niet, vermoord wordt hij toch.

Wanneer we in het vliegtuig stappen, verlies ik hem uit het oog. De Siciliaanse met de kousen wiegt door het gangpad naar haar plaats. Het oude Siciliaanse echtpaar sleept zoveel plastic zakken en dichtgebonden pakketten naar hun plaatsen, dat het lijkt alsof ze hun hele huisraad in het bagagevak willen stouwen. Afgezien van een paar te zware Amerikaanse toeristen voor wie het krappe gangpad een kwelling is, zit het vliegtuig vol Italianen, voornamelijk zakenreizigers.

Ik neem vanuit Venetië altijd de avondvlucht naar Palermo, ik vind het prettig om 's avonds aan te komen, nog net op tijd voor het avondeten. Zodra ik me heb geïnstalleerd, stuur ik nog twee sms'jes, één aan Salvo, mijn eigen vertrouwde taxi-chauffeur, en één aan Shobha, de fotografe met wie ik al zolang samenwerk dat het bijna lijkt of we getrouwd zijn. Ik meld dat we twintig minuten vertraging hebben en vraag Shobha of ze een tafeltje voor ons reserveert in het restaurant.

Als altijd neem ik me voor, tijdens de vlucht nog wat te werken en begin door mijn archiefmateriaal te bladeren. Dan trek ik het boek over het geheim van de rode agenda van hoofdaanklager Paolo Borsellino uit mijn tas. Wanneer ik het opensla, voelt het meteen alsof er iemand meeleeft. De Siciliaanse achtervolgingswaan begint al voor ik op Sicilië ben. Iedere keer als ik naar Palermo vlieg, vraag ik me af of het verstandig is om in het vliegtuig artikelen over maffiabazen, investeringsstrategieën van de maffia, of voordrachten over maffia en macht door te bladeren. Of zelfs maar de krant *Antimafia 2000* te lezen, een krant die abonnees altijd in een opvallend neutrale envelop wordt toegestuurd, alsof het om pornoboekjes gaat. Soms bespeur ik bij mezelf een bepaalde opstandigheid en denk ik: kan mij het wat schelen. We leven toch in Europa en niet in Transsistrië! Italië is mede-oprichter van de EU! En soms klap ik mijn boek weer dicht en berg het op. Zoals nu.

Als de man met de donkerblauwe blazer in mijn rij plaatsneemt, blader ik alweer verveeld in het boardmagazine, waarin ik lees dat een woning in Venetië een kip met gouden eieren is, omdat je die het hele jaar door als vakantiewoning kunt verhuren. Hij knikt me vriendelijk maar afstandelijk toe, zoals je vreemden groet met wie je niets meer deelt dan dezelfde vlucht. De plaats tussen ons is vrij, en de man zet er zijn akte-tas neer.

*Vóór ik iemand moest vermoorden, sloeg ik een kruis-
ken. Ik zei: 'Lieve God, sta me bij! Laat er niets misgaan.'
Ik was overigens niet de enige die van tevoren een kruis-
je sloeg en bad. We deden dat allemaal.*

Ik herinner me iedere zin nog die hij tegen me sprak. Om met hem te mogen spreken, moest ik een verzoek aan het ministerie van Binnenlandse Zaken opstellen, ik moest mijn motieven schriftelijk toelichten en garanderen dat ik hem geen vragen zou stellen die betrekking hadden op nog lopende processen. Onze ontmoeting moest niet alleen door de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken worden goedgekeurd, maar ook door iedere officier van justitie die betrokken was bij processen waarin Marcello Fava terechtstond of getuige was. In het begin belde ik bijna iedere week naar de *Servizio Centrale*, de afdeling van het Romeinse ministerie van Binnenlandse Zaken die verantwoordelijk is voor afvallige maffiosi, en waarvan de naam klinkt als die van de geheime dienst, om naar de voortgang te informeren. Maar al snel werd mij te verstaan gegeven dat mijn navragen de zaak niet zou bespoedigen. *Don't call us, we'll call you*. Een halfjaar hoorde ik helemaal niets. Eigenlijk had ik alle hoop al opgegeven, toen ik op een namiddag een telefoontje uit Rome kreeg. '*Servizio Centrale*,' zei een stem. Mijn aanvraag zou worden ingewilligd. Ik moest mij in een café in Rome vervoegen dat ironisch genoeg de naam *Lo Zio d'America* droeg, de oom uit Amerika.

Een paar dagen later werd ik door een taxi vlakbij het café afgezet. De bar zag eruit als een van die labyrintische Italiaanse wegrestaurants die je bezoekt om er een espresso te drinken en die je met vijf cd's, Sardijnse ezelsworst en een Parmezaanse kaas weer verlaat. Achter een eindeloos lange bar stonden barmannen met van die papieren bootjes op hun gelhaar. Net toen ik een espresso wilde bestellen, rinkelde mijn telefoon. Ik

graaide in mijn tas waar hij in de diepte bleef rinkelen tot een man naast mij zei: 'Ik heb u gebeld. Wilt u mij volgen?'

Ik had zijn naam niet verstaan. Ik volgde hem op enige afstand. Een fractie van een seconde vroeg ik me af wat er zou gebeuren, als de man die ik volgde niet degene was voor wie ik hem hield. Ik volgde hem over stoepen vol gaten, langs woonblokken uit de jaren zestig en buxushagen die naar kattenstront roken. De buitenwijken van Rome zijn zo eentonig dat het mij moeite kostte om de weg te onthouden. Ten slotte bleef hij voor een deur staan waar we door twee mannen werden opgewacht. Ze zagen er opvallend onopvallend uit, zoals alleen agenten in burger dat kunnen. De hal rook naar sociale woningbouw, de verf bladderde grauweel van de muren.

Na afloop gingen we vaak samen eten. Misschien is dat sadistisch, tja, ik weet het niet. Ik weet ook niet hoe ik het noemen moet. Maar het was echt zo. 's Avonds hebben we afgesproken en zijn we met z'n allen uit eten gegaan. Je moet het vergeten. Je moet de hele zaak gewoon vergeten. Alsof er niets is gebeurd.

Marcello Fava, de maffioso, zat op de derde verdieping op mij te wachten. In een woning die door het ministerie van Binnenlandse Zaken onder een valse naam was gehuurd – voor 'medewerkers van justitie', zoals afvallige maffiosi politiek correct en nogal eufemistisch door juristen worden genoemd. Sinds Marcello Fava samenwerkte met het Openbaar Ministerie moesten hij, zijn vrouw en zijn beide zonen tegen de wraak van de cosa nostra worden beschermd. Ze hadden Sicilië verlaten en leefden onder politiebescherming en met valse namen ergens in Italië.

Hoewel de woning niet werd bewoond, stond ze toch vol sporen van een onbekend leven: aan een van de muren hing

een schaapherdersidylle en een dof uitgeslagen Venetiaanse spiegel, in een hoek stond een versleten mosterdkleurige bank naast een rafelige rotanstoel en een oude gaskachel. De gasgaard zag er aftands uit en op de eettafel lag een oud plastic tafelkleed met snijsporen. Het leek of de bewoners even weg waren, of ze ieder moment de deur konden openen om verschrikt naar de vreemde mensen in hun woning te staren, een vrouw en zes mannen.

De jaloezieën waren neergelaten. De agenten namen hun posities in: één lijfwacht liep op het balkon heen en weer om de straat in de gaten te houden, twee dienders stonden beneden bij de voordeur, één had zich in de hal geposteerd, er was er nog een die de hal met een spiegeltje in de gaten hield, en een die de nieuwe John Grisham zat te lezen. Ze kauwden allemaal kauwgum, droegen versleten spijkerbroeken, safarivesten en oorkingen. Fava daarentegen zag eruit als een werknemer van de Banco di Sicilia, hij droeg een donkerblauw pak met een lichtblauwe stropdas, zijn gezicht was rozig en met een paar zomersproeten bespikkeld, in zijn donkerblonde haar lag een zorgvuldige scheiding, zijn wenkbrauwen lichtten roodblond op. Hij streek nerveus met zijn handen over zijn mouwen en broekspijpen, alsof hij bang was dat zijn pak beschadigd zou raken. Fava had een kleine aktetas meegenomen, die hij op zijn knieën liet rusten en waar hij zich aanvankelijk aan vastklampte als een student die voor het eerst een college bijwoont.

‘*Tranquillo,*’ zei hij toen ik mijn opnameapparaatje aanzette. Hij was volledig ontspannen. Uitgesproken met het Siciliaanse accent van een maffioso klinkt het woord alsof een beul zijn slachtoffer op zijn gemak wil stellen. *Tranquillo.* We zaten onder de lamp aan de keukentafel en Fava vertelde over zijn leven. Een leven dat pas werkelijk was begonnen toen hij werd uitverkoren.

Voor mij was het iets prachtigs. Iedereen wilde in de cosa nostra worden opgenomen. In de buurt van die mensen te verkeren, door iedereen geacht te worden. Waar je ook komt, niemand durft je tegen te houden. Iedereen is je respect verschuldigd. Zelfs als ze het niet konden weten – ze roken dat je een man van eer bent, dat je overal recht op hebt. Zo zijn ze, de maffiosi van Palermo. Alleen die van Palermo, niet op heel Sicilië.

Hij sprak over zijn opname in de maffia als over een opwekking. Fava was twintig toen hij in Palermo in de familie van Porta Nuova werd opgenomen. Anders dan bij de Calabrese 'ndrangheta, waarvan de leden daadwerkelijk bloedverwanten zijn, is een familie van de Siciliaanse cosa nostra gebaseerd op lidmaatschap: de familie is de kleinste eenheid van de maffia-organisatie van de cosa nostra – het lidmaatschap hiervan moet met een opnameritueel worden bekrachtigd. De maffia bedient zich nog steeds van het ritueel dat zijn oorsprong vermoedelijk heeft in de rituelen van de vrijmetselarij – en dat zijn diepe, bijna religieuze uitwerking op jonge maffiosi niet mist. De aanwezigheid van de doopvader, de bloeddruppel die op het heiligenbeeld valt, de prijs voor verraad, het verbranden van heiligenbeeldjes – de riten zijn in de loop der eeuwen ongewijzigd gebleven. Alleen in de tijd dat maffiosi bij bosjes overliepen, besloot maffiabaas Bernardo Provenzano het initiatieritueel tijdelijk over te slaan: de maffiosi mochten niet langer weten wie er tot hun familie behoorden, zodat ze, als ze op een dag besloten over te lopen, de leden van hun familie niet konden verraden. Want als er één verraad pleegt, sleept hij de anderen mee.

Geen andere maffia-organisatie in Italië is zo hiërarchisch opgezet als de cosa nostra. Na de familie, de laagste organisatie-eenheid, komt het *mandamento*, een maffiarayon bestaan-

de uit meerdere maffiafamilies. Daarboven staat de provinciale commissie, samengesteld uit de rayonleiders van de verschillende regio's. Bovenaan stond heel lang de *cupola*, de *commissione interprovinciale*, het leidersgremium van de mafia, bestaande uit de chefs van de provinciale commissie – een leidersgremium dat stand heeft gehouden totdat de leider Totò Riina de macht greep om alleenheerser te worden.

De familie waarin Marcello Fava werd opgenomen was niet zomaar een familie, maar een clan die opmerkelijke leiders heeft voortgebracht – van wie een aantal als afvalligen met hun bekentenissen de maffiawereld aan het wankelen zouden brengen. Tomasso Buscetta was lid van de familie, de eerste afvallige leider in de geschiedenis van de mafia – over wie de legendarische officier van justitie en onderzoeksrechter Giovanni Falcone eens zei dat hij voor hem als een leraar was geweest, een leraar die hem in de taal van de mafia had ingewijd. Salvatore Cancemi behoorde ertoe, de leider die als eerste sprak over de maffiaconnecties van Berlusconi en diens rechterhand Marcello Dell'Utri – de voormalige manager die de oprichter werd van de rechts-conservatieve partij Forza Italia: de eerste eigen politieke partij van ondernemer Berlusconi. De oprichting van de partij was een reactie op de crisis die ontstond na de corruptieschandalen die bij operatie 'Schone Handen' aan het licht kwamen. In 1993 zou de *cosa nostra* directe contacten hebben onderhouden met vertegenwoordigers van Silvio Berlusconi, verklaarde afvallig maffioso Antonio Giuffrè: het zou daarbij gaan om een alliantie tussen de mafia en de zojuist opgerichte partij Forza Italia. Marcello Dell'Utri werd in 2004 in eerste instantie veroordeeld tot negen jaar gevangenschap wegens ondersteuning van een maffiose organisatie. Zijn betrekkingen met maffioso Vittorio Mangano stonden al op papier: na bemiddeling van Marcello Dell'Utri had maffiabaas Mangano twee jaar als verbindingsman met de mafia in de villa van

Silvio Berlusconi gewoond – officieel als stalmeester.

Ook Vittorio Mangano behoorde tot de familie van Porta Nuova, net als maffiabaas Pippo Calò, die de kassier van de mafia werd genoemd – en betrokken was bij de moord op ‘de bankier van God’: Roberto Calvi, de bankier van de Banca Ambrosiana, die niet alleen zaken deed met de bank van het Vaticaan, maar ook met de mafia en die later opgehangen onder een brug zou worden aangetroffen, in Londen – onder een brug over de Theems, met 15.000 dollar en zware stenen op zak. Pippo Calò werd niettemin geen afvallige, hij beperkte zich ertoe zich van de mafia los te maken zonder een verklaring af te leggen.

Marcello Fava beschreef zijn maffiadoop gloedvol, alsof hij herinneringen ophaalde aan de ontmoeting met zijn eerste grote liefde. Hij sprak met grote achting over zijn doopvader, die niet één van de kleine bazen was geweest, zoals de doopvaders van de andere maffiosi, maar een belangrijke maffiabaas. Vol vuur beschreef hij ieder detail van het ritueel van zijn opname. Dat zijn doop ’s ochtends plaatsvond in een pakhuis, in de aanwezigheid van twaalf maffiabazen, die allemaal waren opgestaan toen zijn doopvader verscheen. En die zich later in beraad afzonderden. Ze hadden hem buiten laten wachten, in het gezelschap van drie andere jongens die ook zouden worden ingewijd.

Toen ik hem vroeg of hij de hele zaak niet een beetje ophemelde, werd Fava woedend. Het was iets wat je aan moest voelen, verklaarde hij stug. Hij keek me aan als een bedrogen minnaar, een ongelukkig verliefde, in de steek gelaten man. Hij roemde het opnameritueel als een heilige liturgie – het verbranden van de heiligenbeeldjes, Santa Rosalia, San Giuseppe, de bloeddruppel die op het beeld viel, de profetie te zullen branden als het heiligenbeeld in zijn hand als hij ooit de cosa nostra zou verraden. En nu zag hij zichzelf branden. Iedere dag weer.

Nooit zou Fava een normaal leven kunnen leiden. Een maf-

fioso die het stilzwijgen verbreekt, is een onaanraakbare. Evenzeer veracht door de maffia als door eerbare Sicilianen. De maffia veracht hem omdat hij hun geheimen prijsgeeft om zich vrij te kopen. De Sicilianen verachten hem omdat hij pas berouw toont als hij zijn huid kan redden. In de eerste jaren na de aanslagen op Falcone en Borsellino liepen maffiosi en masse over naar justitie, tegenwoordig gebeurt het nog maar zelden. In de meeste gevallen slagen de officieren van justitie er niet in om gevangen bazen te overtuigen om uit te treden.

Een officier van justitie vertelde mij hoe hij een maffiabaas de periode na de uittreding op z'n rooskleurigst voorspiegelde en de toekomst van zijn kinderen garandeerde, die aan de goede kant zouden opgroeien. De maffioso had slechts naar de lijfwachten gewezen en met een fijnzinnig glimlachje gezegd: 'Meneer de officier, als u uw eigen veiligheid niet eens kunt garanderen, hoe wilt u mij dan beschermen?' Daar had de officier van justitie geen antwoord op.

De eerste keer dat ik erbij was, was een traumatische ervaring. Ze hadden niets verteld. Plotseling werd een jongen binnengebracht die ik kende, het was verschrikkelijk, hij huilde en smeekte, maar het hielp niets. Het was zo besloten. Niemand kon hem helpen. Hij werd gestraft, als waarschuwing aan de anderen.

Ik vond het vreemd om een maffioso te horen praten over een trauma. Kennelijk viel het Fava minder zwaar om zijn daden in psychoanalytische termen te vatten dan in morele. Je praat makkelijker over trauma's dan over moord.

Gedurende het hele gesprek hield hij een vel papier in zijn hand waarop hij aantekeningen over zijn leven had gemaakt, een leven in dienst van de maffia, een leven vol bankovervallen, drugshandel, moord – meestal door wurging. Het is de

favoriete wijze van moorden van de maffia: geen lawaai, geen bloed. Twee mannen houden het slachtoffer vast, een derde wurgt hem, meestal met een klein koord, omdat iemand met je blote handen wurgen moeizamer gaat. Maffiabaas Totò Riina was de enige die door zijn mannen werd geroemd omdat hij zijn vijanden met zijn blote handen wurgde. Toen hij maffioso Rosario Riccabono na een rijkelijk met wijn besprenkeld eten-tje ombracht, noemde hij hem bij zijn koosnaampje. ‘Saruzzo, dit is je einde,’ fluisterde hij vriendelijk toen hij zijn handen om de hals van de slapende legde. De twee andere aanwezige maffiosi hielden de weerloze man vast. Met de kracht van een stier wurgde Riina zijn slachtoffer binnen drie minuten. Deze prestatie werd door beide maffiosi – die hun baas later zouden verraden – met respect gememoreerd.

Fava was eraan gewend alleen nog met officieren van justitie en met advocaten te spreken. Misschien klampte hij zich daarom aan dat vel papier vast, het spiekbrieffje voor de fasen van zijn leven: toen hij leider van de Porta-Novafamilie was, toen hij voortvluchtig was, toen hij voor de eerste keer werd gearresteerd en toen hij *pentito* werd, afvallige. Overloper. Hij was het niet gewend om in plaats van over data, feiten en namen over zijn gevoelens te praten. Daar had nog nooit iemand hem naar gevraagd. Maffiosi staan bekend om hun uitstekende geheugen voor plaatsen, namen en data, maar niet om het uiten van hun gevoelens.

De lijken werden ten slotte in een kofferbak achtergelaten of in een afvalcontainer gedumpt. Of ze verdwenen spoorloos. Je kunt lijken in zuur oplossen, begraven – er zijn zoveel manieren.

Het kost een maffioso geen moeite om te moorden. In elk geval niet meer dan een soldaat. Als Italië een oorlog zou begin-

nen met een ander land en een Italiaanse soldaat zou vijftig of zestig vijanden neerschieten, zou men de soldaat niet als misdadiger beschouwen, maar vereren als een oorlogsheld, zeggen de maffiosi. Ze beschouwen zichzelf als soldaten, die niet moorden uit persoonlijke motieven, maar voor hun staat en hun volk. Wat voor de buitenwereld een misdadige organisatie is, is voor de maffioso een maatschappij, een staat, hún volk. Daarom heeft een maffioso ook geen slecht geweten als hij iemand vermoordt. Hem interesseert alleen het oordeel van zijn volk, niet dat van een buitenstaander. Net als een soldaat, die in oorlogstijd ook geen schuldgevoelens kent.

De politieagenten lieten op geen enkele manier zien of ze meeluisterden naar Fava's verhalen, of nadachten over de aanschaf van een nieuwe mobiele telefoon. Ze verscholen zich in het halfduister achter hun uitdrukkingloze gezichten. Ze verrieden niets van nieuwsgierigheid of verbazing – alsof Fava niet over moord en maffia sprak, maar over het downloaden van een softwareprogramma. Ik vroeg me af of ze hem in stilte verachtten. Nog maar kort geleden had hij aan de andere kant gestaan. Voor hem waren het niet meer dan gerechtsdienaren geweest, geen schutsengelen zoals hij ze nu noemde. Voor ieder van hen had zijn arrestatie promotie en een zilveren schildje op zwart fluweel betekend.

Ik was een heel vrolijke jongen, had een paar roofovervallen gepleegd, dat zijn dingen die niet onopgemerkt aan de cosa nostra voorbijgaan. Dus werd ik benaderd. Ik heb een paar maanden in de gevangenis gezeten, daarna werd ik opgenomen in de familie.

Ik probeerde mij voor te stellen hoe de twintigjarige Fava in een pakhuis in de sloppenwijk van het oude centrum van Palermo tot man van eer werd bevorderd. Hoe hij van *nessuno*

mischiato con niente, een ‘niemand, vermengd met niets’, opklom tot iemand met aanzien. Hoe hij iemand werd die je in winkels voor laat gaan, die op koffie trakteert en naar de kassier knipoogt: ’t is in orde. Iemand die nooit meer zijn stem hoeft te verheffen. Iemand voor wiens deur de processie van de Madonna del Carmine stilhoudt, het blaasorkest inbegrepen, zodat hij de Madonna vanaf zijn balkon een paar bankbriefjes toe kan steken. Sicilianen zijn verslaafd aan respect en de mafia verkoopt ze het spul.

Fava praatte in van die Siciliaanse zinnen, die voor de helft verdampen, vervliegen, wegsijpelen. Wat hij niet in woorden kon vangen, drukte hij met gebaren uit. Hij schreef met zijn handen kleine cirkels in de lucht, kromde zijn vingers en verstrengelde ze, wees op denkbeeldig vuil onder zijn vingernagels – zelfs dat was hij niet waard! – en spreidde wijsvinger en pink om het onheil mee af te weren.

Zijn stem was verbazingwekkend hoog voor een man die, naar goed Siciliaans gebruik, een verledentijdsvorm hanteerde die heel formeel klinkt en zelfs op schrift nog maar zelden wordt gebruikt. Het Siciliaans kent noch het nabije verleden noch de toekomst – het kent slechts het heden. En het heel verre verleden.

Fava werd geboren in de Kalsa: hij groeide op in het oude centrum van Palermo met negen broers en zussen – drie zusters en zes broers – in een buurt die door de burgers van de stad met de grootste omzichtigheid wordt benaderd, als een wild dier dat ieder moment kan aanvallen als je het de rug toekeert. Hij groeide op in een wereld van tufsteenbarok, schurftige katten, ketellappers en bliksmaden, waar het zingen van metaalzagen de lucht aan flarden sneed en Eros Ramazzotti in de zelf geknutselde boxen van de cd-verkopers reutelde.

Als Fava aan Palermo dacht, rook hij onmiddellijk de geur van de eettentjes aan de Piazza della Kalsa, de geur van koken-

de olie die in grote aluminium pannen bruist, de geur van *panelle*, hartige pannenkoekjes, en van gebraden kalfspootjes. Hij dacht eraan hoe hij met zijn vingers die druppels van het vet de panellen uit het servet viste, onderwijl de dikke man groetend die altijd in de rechthoekige schaduw van een gestutte boom recht tegenover de Santa Teresa della Kalsa zat, olijven ontpittend en aardappelen voor de kroketjes schillend. Hij dacht aan de slakken die je er op zondag kon krijgen, slakken met knoflook, van elf uur 's ochtends tot acht uur 's avonds. En dat hij nooit meer met zijn twee zoons door de Kalsa zou lopen. Soms lukte het hem zich te troosten met de gedachte dat hij nu eindelijk niet meer naar angst rook, angst voor de politiek, voor een undercoveragent, voor verraders uit eigen kringen, voor een opdracht die je onmogelijk kon weigeren: een vriend naar zijn beulen brengen.

Al zijn broers werkten in de slagerijen van zijn familie, aan de Ballaròmarkt, niet ver van het hoofdbureau van politie. Ook Fava werkte in een van de slagerijen van zijn familie, niemand vroeg iets als hij af en toe verdween, een uur, een halve dag. Zijn jongere broer Giuseppe zat net als hij bij de *cosa nostra*. Hij werd tien dagen na zijn broer gearresteerd en zwijgt tot op de dag van vandaag, zoals het een man van eer betaamt.

Toen Fava's broers hoorden dat hun broer Marcello afvallig was geworden, hielden ze de ijzeren rolluiken van hun slagerijen gesloten en legden ze bossen chrysanten voor de deur. Daarboven hingen ze een bord: *Per un crasto* – voor een gecasteerde bok. Er bestaat geen grotere vernedering voor een Siciliaan. We hebben geen afvallige broer, zeiden ze, alleen maar een dode broer.

Ik heb mijn kinderen nooit iets verteld over mijn verleden. U kunt zich voorstellen hoe onze eerste ontmoeting in de gevangenis verliep. Mijn familie was uit Palermo